

چرا مسئولان وزارت نیرو باید از افزایش بهره‌وری آب در کشاورزی هراسان باشند؟

مریم حسنی سعدی

همزمان با آشکارشدن وضعیت وخیم منابع آب زیرزمینی کشور، مسئولان و کارشناسان وزارت نیرو که خود مسئول حفظ بیلان آب و مسئول صدور مجوزهای برداشت آب بیش از بیلان بودند، بخش کشاورزی را با اظهاراتی نظیر «مصرف‌کننده بیش از ۹۰ درصد آب کشور»، «عملکرد نسبتاً پائین تولید» یا «بیشترین هدررفت آب در این بخش» به‌عنوان متهم اصلی ایجاد بحران آب معرفی می‌کنند.

بی‌تردید سهم بالای آب در کشوری که اقتصاد آن مبتنی بر کشاورزی بوده اجتناب‌ناپذیر است، ولی آنچه اهمیت پیدا می‌کند، توجه به عوامل و سیاست‌هایی است که زمینه‌ساز عدم کارایی آب در بخش کشاورزی ایران شده است. می‌توان گفت اتهام امروز مسئولین، ماحصل سال‌ها حکمرانی بد در آب و صدور مجوز بیش از توان سفره بوده که فرجام آن توسعه بی‌رویه کشت محصولات آب‌بر حتی در اراضی نامرغوب بوده است.

برای روشن‌نگری به برخی از این موارد می‌پردازیم:

الف) جلوگیری از ارتقای بهره‌وری آب در بخش کشاورزی با ممانعت از انتقال آب درون حوضه‌ای

فرض کنید کشاورزی مالک دو قطعه زمین مجاور هم است که هر دو از دو منبع آبی متفاوت که به این کشاورز تعلق دارد

مشروب می‌شوند. در صورتی که این کشاورز بخواهد برای بهره‌وری بالاتر، افزایش تولید و



”

«بی‌تردید سهم بالای آب در کشوری که اقتصاد آن مبتنی بر کشاورزی بوده اجتناب‌ناپذیر است، ولی آنچه اهمیت پیدا می‌کند، توجه به عوامل و سیاست‌هایی است که زمینه‌ساز عدم کارایی آب در بخش کشاورزی ایران شده است.»

“



طرفه آنکه ممانعت از انتقال آب درون حوضه‌ای در حالی صورت می‌گیرد که

حمایت بی‌دریغ وزارت نیرو از طرح‌های انتقال حوضه به حوضه آب و طرح‌های انرژی بر شیرین‌سازی و انتقال آب دریا، علیرغم مخالفت‌ها و نگرانی‌های بسیار نسبت به پیامدهای زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی آن صورت می‌گیرد.

ب) برنامه‌های وزارت نیرو برای کاهش آب کشاورزان

وزارت نیرو که کشاورزان را متهم اصلی وضعیت وخیم منابع آبی می‌داند دستورالعمل‌ها و طرح‌هایی را بدون پشتوانه قانونی برای کاهش آب کشاورزی تدوین کرده است. یکی از این‌ها، کاهش آب کشاورزی به میزان آب قابل برنامه‌ریزی^۱ است. اجرای این عمل به گونه‌ای است که در برخی دشت‌ها رسیدن به میزان آب قابل برنامه‌ریزی باید ۷۵ درصد میزان برداشت پروانه یا نیمی از آن کاهش یابد.

اینکه برداشت از منابع آبی باید به میزان آب قابل برنامه‌ریزی باشد یکی از دلایل اصلی ورود دولت و وزارت نیرو در ۵ دهه اخیر در مسئولیت حفاظت از منابع آبی بوده است و در این راستا قوانینی تدوین شد که اجازه برداشت بیش از توان سفره‌ها داده نشود.^۲ باید پرسید این اصل مهم که وظیفه ذاتی وزارت نیرو در حفظ منابع آبی بود چطور سه چهارم یا نیمی از میزان پروانه‌های صادره بیش از توان سفره است؟ آیا این بدین معنا نیست که وزارت نیرو در انجام وظیفه اصلی خود قصور کرده و پروانه‌هایی صادر کرده که از میزان آب تجدیدپذیر و قابل برنامه‌ریزی بیشتر بوده است.

برای درک بهتر این موضوع آمار صدور پروانه در دشت رفسنجان قابل توجه است؛ در زمان ممنوعه اعلام شدن این دشت (سال ۱۳۵۳) تعداد ۱۵۹ حلقه چاه عمیق و نیمه عمیق و تعداد ۱۶۰ رشته قنات وجود داشت، بنابراین به تبع قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷ در زمان اعلام ممنوعیت در دشت رفسنجان جمعاً تعداد ۳۱۹ واحد بهره‌برداری قانونی در این دشت موجود بوده است. از آنجا که به گزارش شرکت آب منطقه‌ای کرمان در پی تصویب «قانون توزیع عادلانه آب» بر اساس تبصره

ذیل ماده ۳، تعداد ۴۲۲ حلقه چاه عمیق جدید در این دشت ممنوعه بحرانی مجوز قانونی دریافت کردند. محاسبه نشان می‌دهد جمع تعداد واحدهای بهره‌برداری مجاز از منابع آبی این دشت می‌بایستی جمعاً ۷۴۱ واحد باشد؛ اما در سال ۱۳۹۴ تعداد چاه‌های عمیق دارای مجوز قانونی در دشت رفسنجان ۱۴۴۵ حلقه اعلام و در حدود ۱۴ رشته قنات نیز در این تاریخ هنوز مورد بهره‌برداری بودند، بنابراین تعداد واحدهای بهره‌برداری مجاز جمعاً بالغ بر ۱۴۵۹ واحد شده‌اند؟! باید پرسید که اگر واحدهای مجاز در پی تصویب دو قانون فوق جمعاً ۷۴۱ واحد بودند، چه تشبثات و توجیهاتی موجب صدور مجوز ۷۱۸ حلقه چاه جدید در کمترین ارزش بازاری حدود ۲۱۵۰ میلیارد تومان در دشت ممنوعه رفسنجان گشته است؟! آیا تکنوکرات‌های وزارت نیرو نباید بر اساس ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی برای صدور این میزان پروانه بیش از توان سفره مورد مؤاخذه و محکوم شوند؟^۳

از طرفی وزارت نیرو در قوانین و دستورالعمل‌های خود راهکاری‌هایی چون خرید چاه و جایگزینی پساب با آب کشاورزی و بستن چاه‌های غیرمجاز برای کاهش برداشت^۴ آب دارد اما چرا به جای اینکه میزان برداشت بیش از اندازه آب قابل برنامه‌ریزی را از طرق مذکور کاهش دهد می‌خواهد از میزان برداشت همه پروانه چاه‌های کشاورزی کم کند؟

معناست که سرمایه‌گذاری هنگفتی که کشاورزان در باغریزی با تحمل رنج و زحمت فراوان کرده‌اند باید خشکانده شود. این سؤال را باید پرسید که آیا کشاورزان باید تاوان قصور و عدم انجام وظیفه قانونی تکنوکرات‌های وزارت نیرو را بدهند؟

طنزجانکاه روزگار ما است که وزارت نیرو که مسبب اصلی وضعیت موجود منابع آب کشور است امروز در لباس طبیب حاذق می‌خواهد وضعیت وخیم آب کشور را نجات دهد!

مع الاسف تکنوکرات‌های کشاورزستیز مآخذ: ماهنامه انجمن پسته.

۱. آب تجدیدپذیر، مقدار آبی است که حوضه، طی چرخه آبی سالانه توانایی بازایی آن را دارد. به گفته مسئولان وزارت نیرو میزان آب قابل برنامه‌ریزی ۷۵ درصد از میزان آب تجدیدپذیر سالانه را دربرمی‌گیرد.

۲. برای نمونه مراجعه شود به مواد ۱۹، ۲۴، قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷، مواد ۱، ۳، ۴، قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ و قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه و....

۳. مراجعه شود به آمار شرکت آب منطقه‌ای کرمان و مقاله «حقوق آب در فلات ایران در بستر تحولات اقتصادی و اجتماعی»، اندیشکده تدبیراب ایران (<http://www.iwpri.ir>)

۴. تصویب‌نامه ضوابط تعادل بین منابع و مصارف آب مصوب ۱۳۸۷ و دستورالعمل نحوه خرید و انسداد چاه‌های کم بازده کشاورزی برای تعادل بخشی آبخوان ۱۳۹۴ و دستورالعمل جایگزینی پساب با آب چاه‌های کشاورزی در دشت‌های ممنوعه مصوب ۱۳۹۴ و....

۵. طبق اظهارات شرکت آب منطقه‌ای کرمان؛ در پاسخ به نامه انجمن پسته مبنی بر اعلام مستندات کاهش پروانه چاه‌های کشاورزی